WIKIPÉDIA

Udmurt nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

Az **udmurt** (saját nyelvükön: **удмурт кыл** – [udmurt kɨl], korábbi orosz nevén: **votják**) az uráli nyelvcsalád finnugor nyelveinek egyik tagja, ezen belül is a permi nyelvek közé tartozik. Legközelebbi rokona a komi nyelv. A marival, a csuvassal, a tatárral és a baskírral együtt a Volga–Káma nyelvszövetséghez tartozik.[2] Agglutináló, azaz ragozó nyelv, ahogyan a többi finnugor nyelv is az. A magyar nyelvet leszámítva az összes finnugor nyelvvel szintén közös vonása a névelő hiánya. Az udmurtban nemek szerinti felosztás sem létezik. A tagadáskor külön tagadóigével rendelkezik (mely szintén eléggé elterjedt a többi finnugor nyelvnél), ennek alkalmazását lásd az igeragozásánál.

Az udmurt nyelv az orosz mellett hivatalos nyelvnek számít Udmurtföldön. Az udmurt nyelv beszélői udmurt–orosz kétnyelvűek, nagyon ritka manapság az olyan udmurt, aki csak az anyanyelvét ismerné (az idősek között találni még ilyet). Beszélői száma alapján az udmurt Európában a máltaival és a mingréllel áll egy sorban, így a földrész nyelvei között körülbelül az 50–55. helyen állhat.[3] Az UNESCO listáján *veszélyeztetett* nyelvként szerepel.[4]

Udmurt удмурт кыл	
Beszélik	Oroszország
Terület	Udmurtföld Tatárföld Baskíria Permi terület Kirovi terület Szverdlovszki terület
Beszélők száma	339 800 fő (2010)[1] fő
Nyelvcsalád	Uráli Finnugor Permi **udmurt**
Írásrendszer	cirill írás
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Udmurtföld
Nyelvkódok	
ISO 639-1	–
ISO 639-2	udm
ISO 639-3	udm (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=udm)

A Wikimédia Commons tartalmaz *удмурт кыл* témájú médiaállományokat.

Tartalomjegyzék

A beszélők száma

Udmurtföld elhelyezkedése

Oroszországban a 2002. évi népszámláláskor 636 906 udmurt élt,[5] (11%-kal kevesebb, mint 1989-ben), de csak mintegy 73%-uk, azaz hivatalosan **463 837** fő beszélte az udmurt nyelvet. Az Udmurtiában élő udmurtok lélekszáma 2002-ben 497 ezer fő volt, ebből 429 411 fő beszélt udmurtul. A környező területek közül Tatárföldön 25 ezren, Baskíriában 25 ezren élnek, a Kirovi és a Szverdlovszki területen számuk 20-20 ezer körül van, a Permi területen 32 ezren, Mari Elben 2200-an élnek (1989-es adatok, de ezek nem változtak nagy mértékben 2002-ig). Közel 90 ezer udmurt nemzetiségű ember a volt Szovjetuniónak a mai Oroszországon kívüli területein, például Észtországban és Kazahsztánban él.

Az udmurt nyelvet ismerők pontos száma a 2002-es orosz népszámlálás alapján (a jelentősebb területeken):[6]

- Udmurtia – 429 411 fő
- Tatárföld – 7440 fő
- Baskíria – 1501 fő
- Oroszország egyéb területei (Permi, Kirovi, Szverdlovszki Terület) – 20 680 fő
- Mari El – 913 fő
- Ukrajna – 226 fő
- Csuvasföld – 191 fő
- Mordvinföld – 43 fő

Az *udmurt* név eredete

Az *udmurt* nép és nyelv elnevezésének több különböző változata is ismert, *udmort*, *ukmort*, *utmort*. Az *ud-* feltételezett jelentése: *kaszáló*, *rét*, *mező* (Ez csak a komiban van meg, az udmurtban nem használatos). A *murt* a mai nyelvben elsősorban ’idegen’-t jelent, de egyes kapcsolatokban még ’ember’ jelentésben is előfordul: komi megfelelője, a *mort* ’ember’ jelentésű: minden bizonnyal ez az eredeti jelentés. A nép neve eredetileg azt jelenthette: ’mezei ember’. Ez az etimológia meglehetősen bizonytalan, de ennél meggyőzőbb egyelőre nem áll a rendelkezésünkre.

A marik az udmurtokat *odo–marij*nak, azaz ’odo–embereknek’ hívták.

A 13. századi orosz krónikák *vjada* néven említik az udmurtokat, ez feltehetően a Vjatka névvel függ össze. Az 1920-as évekig előtt a hivatalos nevük *votják* volt. Ennek első része az *udmurt ud-* elemének felel meg (a *v-* inetimologikus, epentetikus: korábban a népnév *ot*, *otin*, *otják* alakban is előfordult), a *-ják* népnévképző. A 18-19. században ezt az elnevezést használták a finnugrisztikai szakirodalomban, a 20. század második felében azonban fokozatosan az *udmurt* vált gyakoribbá (a finn és az észt nyelvű szakirodalomban ez a folyamat előrébb jár, mint a magyarban).

A tatárban és a csuvasban a hivatalos *udmurt* megnevezés mellett *ar*nak is hívják az udmurtokat,[7][8] eredetileg ez a szó is ’férfi’-t jelent.[7]

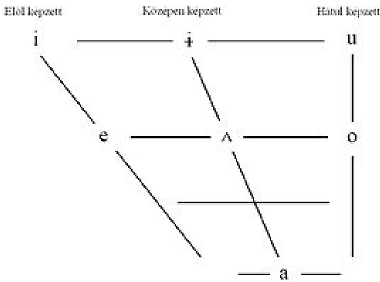
Ábécé

A nyelvet cirill írással írják, melynek ábécéje a következő:

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Е е	Ё ё
Ж ж	Ӝ ӝ	З з	Ӟ ӟ	И и	Ӥ ӥ	Й й
К к	Л л	Л л	М м	Н н	О о	Ӧ ӧ
П п	Р р	С с	Т т	У у	Ф ф	Х х
Ц ц	Ч ч	Ӵ ӵ	Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы
Ь ь	Э э	Ю ю	Я я			

Hangtan

Az udmurt irodalmi nyelvben 7 magánhangzó és 26 mássalhangzó-fonéma van. A magánhangzók hosszúságának nincs jelentésmegkülönböztető szerepe, nincsenek továbbá kettőshangzók (diftongusok) sem; két egymás melletti magánhangzó két külön szótaghoz tartozik. Hosszú mássalhangzó-fonémák is csak elvétve fordulnak elő.

Az udmurt nyelv magánhangzói

Az udmurt mássalhangzók
Forrás: Kozmács 2001:6; 2002:10; 2002a:506

	Labiális		Dentális		Palatális		Alveoláris		Palato-veláris	
	Zgtlen	**Zöngés**	**Zgtlen**	**Zöngés**	**Zgtlen**	**Zöngés**	**Zgtlen**	**Zöngés**	**Zgtlen**	**Zöngés**
Explozíva	p	b	t	d	c	ɟ			k	g
Spiráns		v	s	z	ɕ	ʑ	ʃ	ʒ		j
Affrikáta					t͡ɕ	d͡ʑ	t͡ʃ	d͡ʒ		
Nazális		m		n		ɲ				
Likvida - laterális				ɫ		ʎ				
Likvida - tremuláns								r		

Kiejtés

A későbbiekben az ebben a táblázatban látható átírás alapján lehet az udmurt cirill betűs szövegeket olvasni. Az ábécé ebben a táblázatban az udmurt ábécét követi.

Cirill betű	Setälä-féle átírás	IPA	Kiejtés
а	*a*	[ɑ]	illabiális, alsó nyelvállású, veláris magánhangzó (kb. magyar *á*, röviden)
б	*b*	[b]	*b*
в	*v*	[v]	*v*
г	*g*	[g]	*g*
д	*d*	[d], [ɟ]	*d, gy*
е	*e*	[e], [ʲe], [je]	*e*,[9] **д, з, л, н, с, т** után a megelőző mássalhangzó palatalitását jelöli, szó elején, magánhangzó, továbbá kemény- és lágyságjel után pedig *je*-t
ё	*jo*	[ʲo], [jo]	*o*, **д, з, л, н, с, т** után a megelőző mássalhangzó palatalitását jelöli, szó elején, magánhangzó, továbbá kemény- és lágyságjel után pedig *jo*-t
ж	*ž*	[ʒ]	*zs* [=ž]
ӝ	*dž*	[d͡ʒ]	*dzs* (kakuminális)
з	*z*, *ź*	[z], [ʑ]	*z, ill. lágy,* zs*-szerű hang.*
ӟ	*dź*	[d͡ʑ]	lágyabb *dzs* [=dź]
и	*i*	[i] [ʲi]	*i*, **д, з, л, н, с, т** után a megelőző mássalhangzó palatalitását jelöli
ӥ	*i*	[i]	*i*, kizárólag **д, з, л, н, с, т** után használatos
й	*j*	[j]	*j*
к	*k*	[k]	*k*
л	*l*	[ɫ], [ʎ]	kemény *l* (angol dark *l*), ill. palóc nyelvjárási *ly*
м	*m*	[m]	*m*
н	*n*	[n], [ɲ]	*n*, ill. *ny*
о	*o*	[o]	*o*
ӧ	*ö*	[ə]	*ö*-szerű, illabiális, veláris magánhangzó (román *ă*)
п	*p*	[p]	*p*
р	*r*	[r]	*r*
с	*s*,, *ś*	[s], [ɕ]	*sz*
т	*t*	[t], [c]	t, ill. *ty*
у	*u*, *w*	[u], [w]	*u*, ill. szóeleji k után, másik magánhangzó előtt az angol *w*-re emlékeztető, bilabiális *v*
(ф)	*f*	[f]	*f* (kizárólag orosz jövevényszavakban)
(х)	*h*	[x]	kemény *h*, mint a *doh* végén (kizárólag orosz jövevényszavakban)
(ц)	*c*	[t͡s]	*c* (kizárólag orosz jövevényszavakban)
ч	*ć*	[t͡ɕ]	lágyabb *cs*
ӵ	*č*	[t͡ʃ]	*cs* (kakuminális)
ш	*š*	[ʃ]	*s*
(щ)	*ś(ś)*	[ɕ], [ɕː]	lágyabb, gyakran hosszú *s* (kizárólag orosz jövevényszavakban)
ъ	–	–	keményjel (önálló hangértéke nincs)
ы	*y*	[ɨ]	*ü*-szerű, illabiális, veláris megánhangzó (román *î*)
ь	–	[ʲ]	lágyjel – azt jelöli, hogy az előtte álló mássalhangzó palatális (lágy) (önálló hangértéke nincs)
э	*e*	[e]	*e*,[9] kizárólag **д, з, л, н, с, т** után használatos
ю	*(j)u*	[ʲu], [ju]	*u*, **д, з, л, н, с, т** után a megelőző mássalhangzó palatalitását jelöli, szó elején, magánhangzó, továbbá kemény- és lágyságjel után pedig ju-t
я	*(j)a*	[ʲa], [ja]	illabiális, alsó nyelvállású, veláris magánhangzó (kb. magyar *á*, röviden), **д, з, л, н, с, т** után a megelőző mássalhangzó palatalitását jelöli, szó elején, magánhangzó, továbbá kemény- és lágyságjel után pedig ja-t

Hangsúly

Az udmurt nyelvben a hangsúly a jellegét tekintve kvantitatív-dinamikus és általában az utolsó szótagra esik. A hangsúlyos szótag mintegy másfélszer hosszabb a hangsúlytalan szótagnál. A hangsúlyozásnak jelmegkülönböztető szerepe lehet az igeragozásban. A kijelentő mód és a felszólító mód esetében az ige végén lévő hangsúly a kijelentő módot jelöli, míg az első szótagi hangúly a felszólító módot vagy a konnegatívuszi formát. Az első szótagra esik a hangsúly a kijelentő mód tagadó alakjaiban, az ikerített melléknevek első tagjaiban és a határozószavakban. Bármelyik szótag hangsúlyos lehet viszont az **ог** [og], **оло-** [olo-] , **но-** [no-], **коть** [koc] előtagú névmások és határozószók, valamint a **ваньмы** [vɑɲmɨ], **ваньды** [vɑɲdɨ] 'mi, ti mind' névmás és a hangutánzó-hangfestő szavak előfordulásakor.

Alaktan

Az udmurtban két szám van: egyes és többes szám. Az egyes szám a ragozás során jelöletlen.

Többes szám

Az udmurt nyelvben a többes szám jele magánhangzóra végződő szavak esetán **-ос** [-os], mássalhangzóra végződő szavak esetén a **-ъёс** [jos]. A cirill betűs írás miatt lágy mássalhangzós végződés esetén ez a két rag más alakú is lehet, de a hangalakjuk változatlan marad:

Normális mássalhangzós végződés: *гурт* [gurt] – *гурт**ъёс*** [gurtjos] – „falu” – „falvak”
lágy mássalhangzós végződés: *гурезь* [gurez̦] – *гурезь**ёс*** [gurez̦os] – „hegy” – „hegyek”

Melléknévben szereplő többes szám esetén a többes szám jele **-есь** [-eś]:

чебер корка [tɕeber korkɑ] – *чебер**есь** коркаос* [tɕebereș korkɑos] – „szép ház” – „szép házak”

Főnévragozás

Esetragok

Az udmurtban 15 esetrag van.[10] Ezeket a ragokat minden főnévként használt szó felveheti, egyes és többes számban egyaránt.

Többes számú ragozás esetén a ***szótő – többes szám jele – rag*** sorrend érvényesül (mint a magyarban is: *ház–ak–ban*).

Eset	Egyes szám	Magyarul	Többes szám	Magyarul
Nominatívusz	**гурт** [gurt]	*falu*	**гуртъёс** [gurtjos]	*falvak*
Akkuzatívusz	**гуртэз** [gurtez]	*falut*	**гуртъёсты, гуртъёсыз**	*falvakat*
Genitívusz	**гуртлэн** [gurtlen]	*falunak a…*	**гуртъёслэн** [gurtjoslen]	*falvaknak a…*
Ablatívusz	**гуртлэсь** [gurtleș]	*falunál …-bb* *falunak a …-ból*	**гуртъёслэсь** [gurtjosleș]	*faluknál ..-bb* *falvaknak a …-ból*
Datívusz	**гуртлы** [gurtlɨ]	*falunak*	**гуртъёслы** [gurtjoslɨ]	*falvaknak*
Karitívusz	**гурттэк** [gurttek]	*falutlan*	**гуртъёстэк** [gurtjostek]	*falvak nélkül*
Adverbiálisz	**гуртъя** [gurtjɑ]	*falusi*	**гуртъёсъя** [gurtjosjɑ]	*falvak szerinti*
Insztrumentálisz	**гуртэн** [gurten]	*faluval*	**гуртъёсын** [gurtjosen]	*falvakkal*
Approximatívusz	**гуртлань** [gurtlɑɲ]	*falu felé*	**гуртъёслань** [gurtjoslɑɲ]	*falvak felé*
Inesszívus	**гуртын** [gurtɨn]	*faluban*	**гуртъёсын** [gurtjosɨn]	*falvakban*
Illatívusz	**гуртэ** [gurte]	*faluba*	**гуртъёсы** [gurtjosɨ]	*falvakba*
Elatívusz	**гуртысь** [gurtɨș]	*faluból*	**гуртъёсысь** [gurtjosɨș]	*falvakból*
Tranzitívusz	**гуртэтӥ** [gurteti]	*falun át, keresztül*	**гуртъёстӥ** [gurtjosti]	*falvakon át, keresztül*
Terminatívusz	**гуртозь** [gurtoz̦]	*faluig*	**гуртъёсозь** [gurtjosoz̦]	*falvakig*
Egresszívusz	**гуртысен** [gurtɨsɘn]	*falutól*	**гуртъёсысен** [gurtjosɨsɘn]	*falvaktól*

Egyes szavak esetében csekély mértékű eltérés található a ragozás során. ilyen szó például a **корка** [korkɑ] „ház” szó. Az inesszívusz esetén ez a szó **коркан** [korkɑn] alakban, elatívuszban **коркась** [korkɑș] alakban ragozódik.

Az alapszókincsbe tartozó szavak között van néhány, amelyek kivételek a ragozás során. Ezekben a szavakban a ragok előtt a szó végi mássalhangzó kibővül (*-m*-mel vagy *-k*-val). Ennek nyelvtörténeti okai vannak. Ilyen változások fordulnak elő:

Szó	Szótő	Iness.	Magyar
син [șin]	**синм-** [șinm-]	**синмын** [șinmɨn]	szemben
пуш [puʃ]	**пушк-** [puʃk-]	**пушкын** [puʃkɨn]	belül, belsőben
ин [in]	**инм-** [inm-]	**инмын** [inmɨn]	égen
нюлэс [ɲules]	**нюлэск-** [ɲulesk–]	**нюлэскын** [ɲuleskɨn]	erdőben

Melléknevek

Az udmurt nyelvben a melléknevek ugyanúgy viselkednek, mint a főnevek, ugyanazokat a ragokat kaphatják meg. Állhatnak jelzőként és állítmányként is. Egyetlen különbség van csak a főnevek és a mellélknevek között, ez pedig az **-есь** [-es̡] többes számú jel a mellékneveknél, ezt főnév nem kaphatja. Egyben ez az egyetlen eset, amikor a melléknév és a főnév, azaz a jelző és a jelzett szó egyeztetve van az udmurtban, máskor nem áll ez fenn.

A melléknevek fokozása

- Az alakfoknak nincs külön jele: **чебер** [tɕeber] – „szép”
- A középfok jele a **-гес** [-ges] [11] / **-гем** [gem]:

  чебергес [tɕeberges] / **чебергем** [tɕebergem] – „szebb”

- Felsőfok esetén analitikus szerkezettel fejezik ki a mellékneveket:

  самой чебер [sɑmoj tɕeber] – „legszebb” *(orosz formulával)*
  ваньмызлэсь чебер [vɑɲmɨzles̡ tɕeber] – „mindennél szebb”
  туж чебер [tuʒ tɕeber] – „nagyon szép”
  чебер-чебер [tɕeber-tɕeber] – „szép-szép”
  чеберлэсь но чебер [tɕeberles̡ no tɕeber] – „a szebbnél is szebb”

Számnevek

Szám	Tőszámnév	Sorszámnév
1	**одӥг** [odig]	**нырысетӥ** [nyrys̡eti]
2	**кык** [kɨk]	**кыкетӥ** [kɨketi]
3	**куинь** [kwiɲ]	**куинетӥ** [kwiɲeti]
4	**ньыль** [ɲɨʎ]	**ньылетӥ** [ɲɨʎeti]
5	**вить** [vit̡]	**витетӥ** [vit̡eti]
6	**куать** [kwat̡]	**куатетӥ** [kwat̡eti]
7	**сизьым** [s̡iz̡ɨm]	**сизьыметӥ** [s̡iz̡ɨmeti]
8	**тямыс** [t̡ɑmɨs]	**тямысэтӥ** [t̡ɑmɨseti]
9	**укмыс** [ukmɨs]	**укмысэтӥ** [ukmɨseti]
10	**дас** [dɑs]	**дасэтӥ** [dɑseti]
11	**дас одӥг** [dɑs odig]	**дас одӥгетӥ** [dɑs odigeti]
12	**дас кык** [dɑs kɨk]	**дас кыкетӥ** [dɑs kɨketi]
20	**кызь** [kɨz̡]	**кызетӥ** [kɨz̡eti]
30	**куамын** {[kwɑmɨn]	**куамынэтӥ** [kwɑmɨneti]
40	**ньыльдон** [ɲɨʎdon]	**ньыльдонэтӥ** [ɲɨʎdoneti]
50	**витьтон** [vit̡t̡on]	**витьтонэтӥ** [vit̡t̡oneti]
60	**куатьтон** [kwɑt̡t̡on]	**куатьтонэтӥ** [kwɑt̡t̡oneti]
70	**сизьымдон** [s̡iz̡ɨmdon]	**сизьымдонэтӥ** [s̡iz̡ɨmdoneti]
80	**тямыстон** [t̡ɑmɨston]	**тямыстонэтӥ** [t̡ɑmɨstoneti]
90	**укмыстон** [ukmɨston]	**укмыстонэтӥ** [umɨstoneti]
100	**сю** [s̡u]	**сюэтӥ** [s̡ueti]
200	**кык сю** [kɨk s̡u]	**кык сюэтӥ** [kɨk s̡ueti]
1000	**сюрс** [s̡urs]	**сюрсэтӥ** [s̡urseti]
2000	**кык сюрс** [kɨk s̡urs]	**кык сюрсэтӥ** [kɨk s̡urseti]
1.000.000	**миллион** [miʎːijon]	**миллионэтӥ** [miʎːijoneti]

A sorszámnevek az **-етӥ** [-eti] képzővel képezhetők. A **нырысетӥ** [nɨrɨs̡eti] „első” csak az egyes szám sorszáma lehet, a tízes számoknál (11-nél, 21-nél, stb.) a szabályosan megfelelő **одӥгетӥ** [odigeti] a helyes alak.

Névmások

Az udmurt nyelvben a következő névmások léteznek:

- személyes névmás

- visszaható névmás
- kölcsönös névmás
- kérdő (és vonatkozó) névmás
- mutató névmás
- határozatlan névmás
- tagadó névmás
- általános névmások

Személyes névmások

A személyes névmások ugyanúgy ragozódnak, akárcsak az élőt jelentő főnevek, azaz nem kaphatnak inesszívuszi *(-ban/-ben)*, elatívuszi *(-ból, -ből)*, illatívuszi *(-ba, -be)*, transzlatívuszi *(valamin át)*, terminatívuszi *(valameddig)* és egresszívuszi *(valamettől)* ragokat.

A ragozás során két tő fordul elő a személyes névmásoknál. Az 1. tő a karitívuszi, adverbiális, eszköz/társhatározónál és az approximatívusznál a változatlan szótőhőz járulnak a ragok, míg minden más esetben a 2. tőhöz.

Személyes névmás	Udmurt	1. tő	2. tő
én	**мон** [mon]	**мон-** [mon-]	**мын-** [mɨn-]
te	**тон** [ton]	**тон-** [ton-]	**тын-** [tɨn-]
ő	**со** [so]	**со-** [so-]	
mi	**ми** [mi]	**ми-** [mi-]	**миль-** [miʎ-]
ti	**тӥ** [ti]	**тӥ-** [ti-]	**тӥль-** [tiʎ-]
ők	**соос** [soos]	**соос-** [soos]	

A személyes névmások ragozása

Eset	Egyes szám 1. személy	Egyes szám 2. személy	Egyes szám 3. személy	Magyarul
Nominatívusz	**мон** [mon]	**тон** [ton]	**со** [so]	*én, te, …*
Akkuzatívusz	**монэ** [mone]	**тонэ** [tone]	**сое** [soje]	*engem, téged, …*
Genitívusz	**мынам** [mɨnɑm]	**тынад** [tɨnɑd]	**солэн** [solen]	*enyém, tied, …*
Ablatívusz	**мынэсьтым** [mɨneʂʈɨm]	**тынэсьтыд** [tɨneʂʈɨd]	**солэсь** [soleʂ]	*tőlem, tőled, …*
Datívusz	**мыным** [mɨnɨm)]	**тыныд** [tɨnɨd]	**солы** [solɨ]	*nekem, neked, …*
Karitívusz	**монтэк** [montek]	**тонтэк** [tontek]	**сотэк** [sotek]	*nélkülem, nélküled, …*
Adverbiális	**монъя** [monjɑ]	**тонъя** [tonjɑ]	**соя** [sojɑ]	*szerintem, szerinted, …*
Insztrumentálisz	**монэн** [monen] **монэным** [monenɨm]	**тонэн** [tonen] **тонэныд** [tonenɨd]	**соин** [soin]	*velem, veled, …*
Approximatívusz	**монлань** [monlɑɲ]	**тонлань** [tonlɑɲ]	**солань** [solɑɲ]	*felém, feléd, …*

Eset	Többes szám 1. személy	Többes szám 2. személy	Többes szám 3. személy	Magyarul
Nominatívusz	**ми** [mi]	**тӥ** [ti]	**соос** [soos]	*mi, ti, …*
Akkuzatívusz	**милемыз** [miljemɨz] **милемды** [miʎemdɨ]	**тӥледыз** [tiʎedɨz] **тӥледды** [tiʎeddɨ]	**соостыз** [soostɨz] **соосты** [soostɨ]	*minket, titeket, …*
Genitívusz	**милям** [miʎɑm]	**тӥляд** [tiʎɑd]	**соослэн** [sooslen]	*nekünk, nektek, …*
Ablatívusz	**милесьтым** [miʎeʂʈɨm]	**тӥлесьтыд** [tiʎeʂʈɨd]	**сооослэсь** [soosleʂ]	*tőlünk, tőletek, …*
Datívusz	**милемлы** [miʎemlɨ] **милем** [miʎem]	**тӥледлы** [tiʎedlɨ] **тӥлед** [tiʎed]	**сооcлы** [sooslɨ]	*nekünk, nektek, …*
Karitívusz	**митэк** [mitek]	**тӥтэк** [titek]	**соостэк** [soostek]	*nélkülünk, nélkületek, …*
Adverbiális	**мия** [mijɑ]	**тӥя** [tijɑ]	**сoосъя** [soosjɑ]	*szerintünk, szerintetek, …*
Insztrumentálisz	**милемын** [miʎemɨn] **миленымы** [miʎenɨmɨ]	**тӥледын** [tiʎedɨn] **тӥленыды** [tiʎenɨdɨ]	**соосын** [soosɨn]	*velünk, veletek, …*
Approximatívusz	**милань** [milɑɲ]	**тӥлань** [tilɑɲ]	**сooслань** [sooslɑɲ]	*felénk, felétek, …*

Visszaható névmás

Az **ач-** [ɑtɕ-] (**ас**- [ɑs-], **ась-** [ɑʂ-]) tő ugyanúgy ragozható, ahogy a fentebb lévő személyes névmások.

Eset	Egyes szám 1. személy	Egyes szám 2. személy	Egyes szám 3. személy	Magyarul
Nominatívusz	**ачим** [ɑtɕim]	**ачид** [ɑtɕid]	**ачиз** [ɑtɕiz]	*magam, magad, …*
Akkuzatívusz	**асме** [ɑsme]	**астэ** [ɑste]	**ассэ** [ɑsse]	*magamat, magadat, …*
Genitívusz	**аслам** [ɑslɑm]	**аслад** [ɑslɑd]	**аслаз** [aslɑz]	*magamé, magadé, …*
Ablatívusz	**аслэсьтым** [ɑslesƫɨm]	**аслэсьтыд** [ɑslesƫɨd]	**аслэсьтыз** [ɑslesƫɨz]	*magamtól, magadtól, …*
Datívusz	**аслым** [ɑslɨm]	**аслыд** [ɑslɨd]	**аслыз** [ɑslɨz]	magamnak, magadnak, …
Karitívusz	**ачимтэк** [ɑtɕimtek]	**ачидтэк** [ɑtɕidtek]	**ачизтэк** [ɑtɕiztek]	*magam nélkül, magad nélkül, …*
Adverbiális	**ачимъя** [ɑtɕimjɑ]	**ачидъя** [ɑtɕidjɑ]	**ачизъя** [ɑtɕizjɑ]	*magam szerint, magad szerint, …*
Insztrumentálisz	**асэным** [ɑsenɨm]	**асэныд** [ɑsenɨd]	**асеныз** [ɑsenɨz]	*velem, veled, …*
Approximatívusz	**ачимлань** [ɑtɕimlɑɲ]	**ачидлань** [ɑtɕidlɑɲ]	**ачизлань** [ɑtɕizlɑń]	*magam felé, magad felé, …*

Eset	Többes szám 1. személy	Többes szám 2. személy	Többes szám 3. személy	Magyarul
Nominatívusz	**асьмеос** [ɑs̡meos]	**асьтэос** [ɑsƫeos]	**асьсэос** [ɑss̡eos]	*magunk, magatok, ..*
Akkuzatívusz	**асьмемыз** [ɑs̡memɨz]	**асьтэдыз** [ɑsƫedɨz]	**асьсэзыз** [ɑss̡ezɨz]	*magunkat, magatokat, …*
Genitívusz	**асьмелэн** [ɑs̡melen]	**асьтэлэн** [ɑsƫelen]	**асьсэлэн** [ɑss̡elen]	*magunké, magatoké, …*
Ablatívusz	**асьмелэсь** [ɑs̡meles̡]	**асьтэлэсь** [ɑsƫeles̡]	**асьсэлэсь** [ɑss̡eles̡]	*magunktól, magatoktól*
Datívusz	**асьмелы** [ɑs̡melɨ]	**асьтэлы** [ɑsƫelɨ]	**асьсэлы** [ɑss̡elɨ]	*magunknak, magatoknak, …*
Karitívusz	**асьметэк** [ɑs̡metek]	**асьтэтэк** [ɑsƫetek]	**асьсэтэк** [ɑss̡etek]	*magunk nélkül, magatok nélkül, …*
Adverbiális	**асьмея** [ɑs̡mejɑ]	**асьтэя** [ɑsƫejɑ]	**асьсэя** [ɑss̡ejɑ]	*magunk szerint, magatok szerint, …*
Insztrumentálisz	**асьмемын** [ɑs̡memɨn]	**асьтэдын** [ɑsƫedɨn]	**асьсэзын** [ɑss̡ezɨn]	*magunkkal, magatokkal, …*
Approximatívusz	**асьмелань** [ɑs̡melɑɲ]	**асьтэлань** [ɑsƫelɑɲ]	**асьсэлань** [ɑss̡elaɲ]	*magunk felé, magatok felé, …*

A visszaható névmásnak van egy sajátságos használata is. A többes szám első személyű alak *inkluzív* névmásként szerepel, azaz a hallgatót is jelenti – ezzel szemben a személyes névmás használata exkluzív, azaz ilyenkor a hallgatót nem értik bele:

> **Асьмеос сур юыны мыномы.** [ɑs̡meos sur juɨnɨ mɨnomɨ] – ’Megyünk sört inni.’ (a címzett is megy)
> **Ми сур юыны мыномы.** [mi sur juɨnɨ mɨnomɨ] – ’Megyünk sört inni.’ (a címzett nem megy)

Kölcsönös névmás

A kölcsönös névmás az **одӥг** [odig] „egy” szó ikerített, többes számú birtokjeles használatával jön létre. Az első elem lehet **одӥг** [odig] is, de általában a rövidebb **ог** [og]alak használatos. A kölcsönös névmás ugyanazokban az esetekben jelenhet meg, mint a személyes névmás.

> **ог-огмылы** [og-ogmɨlɨ] ~ **огмылы-огмы** [ogmɨlɨ-ogmɨ] ~ **одӥг-огмылы** [odig-ogmɨlɨ] ~ **одӥгмылы-огмы** [odigmɨlɨ-ogmɨ] – „egymásnak”

Kérdő (és vonatkozó) névmás

Az udmurt nyelv legáltalánosabb kérdőnévmásai a következők:

> **кин** [kin] – ’ki’
> **ма** [mɑ], **мар** [mar] – ’mi’
> **кудӥз** [kudiz], **куд** [kud] – ’melyik, amelyik’
> **кыӵе** [kɨʧe] – ’milyen, amilyen’
> **кӧня** [kəɲɑ] – ’hány, mennyi’
> **кытын** [kɨtɨn] – ’hol’

A **кин** [kin] ’ki’ kérdőnévmás a magyartól eltérően, de az orosz gyakorlatnak megfelelően, nemcsak személyekre, hanem állatokra is vonatkozhat. A **ма** [mɑ] és a **мар** [mɑr] alakok szabadon váltakoznak, mindkettő ragozható.

Mutató névmás

Az udmurtban a mutató névmások a **та** [tɑ] „ez”, **со** [so] „az”, **таче** [tɑʧe] „ilyen”, **сыче** [sɨʧe] „olyan”, **тамында** [tɑmɨndɑ] „ennyi”, **сомында** [somɨndɑ] „annyi”.

- A mutató névmásokat jelzői szerepben nem egyezteti a jelzett szóval az udmurt nyelv:

  > **та гурт** [tɑ gurt] – **та гуртын** [tɑ gurtɨn] „az a ház” – „abban a házban”.

- Önállóan használva ezek a névmások ragozhatók:

тае [tɑje] „ezt”
сотэк [sotek] „anélkül”

Határozatlan névmás

A határozatlan névmások a megfelelő kérdő névmásokból képezhetők, kétféle módon:

- - 1 -

kérdő névmás + **ке** [ke]: **кинке** [kinke] ’valaki’, **маке** [mɑke] / **марке** [mɑrke] ’valami’, **кӧня ке** [kəɲɑ ke] ’valamennyi’

Ebben a típusban a számjel, az esetragok és a birtokos személyragok a kérdő névmási tőhöz kapcsolódnak, a **ке** [ke] partikula ezek után következik. A helyesírás szerint ilyenkor külön kell írni őket:

кинке [kinke] – **кинлэн ке** [kinlen] ke) *’valakinek a …-a’.*

A névmásból fejlődött egy hasonló szerkezet, melyben a toldalékok a **ке** [ke] szegmentumhoz kapcsolódnak. Ez akkor használatos, ha a beszélőnek nem jut eszébe a megnevezni kívánt személy vagy dolog neve: **кинкелэн** [kinkelen] ’izének a… (ember)’, **макеостэк** [mɑkeostek] ’izék nélkül (nem ember)’.

- - 2 -

оло [olo] + kérdő névmás: **олокин** [olokin] ’valaki’, **олома** [olomɑ] / **оломар** [olomɑr] ’valami’, **олокӧня** [olokəɲɑ] ’valamennyi’.

A kétféle határozatlan névmás pontos használati köre még nem tisztázott, de az utóbbi inkább a magyar általános névmáshoz áll közelebb *(bár-, akár-)*.

Tagadó névmás

A tagadó névmások a megfelelő mutató névmások segítségével képezhetők a **но-** [no-] prefixum használatával:

нокин [nokin] „senki”, **номыр** [nomɨr] „semmi”, **нокӧня** [nokʌɲa] „semennyi”

Az irodalmi nyelvtől eltérő formula mellett egy beszélt nyelvi változat is létezik. Ebben az esetben az előbbi alakok elé egy *(ne-)* prefixum is járul:

ненокин [ɲenokin] „senki”, **неномыр** [ɲenomɨr] „semmi”, **ненокӧня** [ɲenokʌɲa] „semennyi”.

A tagadó névmások ugyanúgy ragozhatók, mint a mutató névmások.

Általános névmások

A **вань** [vaɲ], **ваньмыз** [vaɲmɨz] „mind, összes”, **быдэс** [bɨdes] „mind, az egész”, **мукет** [muket] „más”, valamint a **коть** [kot̡] prefixummal ellátott mutató névmások tartoznak az általános névmások közé.

котькин [kot̡kin] „bárki”, **котьмар** [kot̡mar] „bármi”, **котькӧня** [kot̡kʌɲa] „bármennyi”

Az általános névmások ugyanúgy ragozhatók, mint a mutató névmások.

Igék

Az udmurt nyelvben három mód van: kijelentő, feltételes és felszólító mód.

Igenevek

Az udmurtban három igenév van: főnévi, melléknévi és határozói igenév.

Főnévi igenév

Az udmurtban a főnévi igenév jele az **-(ы)ны** [-nɨ], ami csak a véletlen folytán hasonlít a magyar *-ni*-re, nem finnugor eredetű (elemei azonban feltehetően igen). Az alapszókincsbe tartozó rokon igék így nagyon hasonlónak tűnhetnek a magyar fülnek:

Udmurt	Magyar
усьыны [us̡ɨnɨ]	*esni*
улыны [ulɨnɨ]	*élni*
удыны [udɨnɨ] ’itatni’	*adni*
тодыны [todɨnɨ]	*tudni*
мыныны [mɨnɨnɨ]	*menni*

Az udmurtban a tövek szerint két igecsoport van. Az egyikben a főnévi igenév jele előtt **-ы-** [-ɨ-] van (I. igecsoport, nem *a*-tövű igék), a másikban **-a-** található (II. igecsoport, *a*-tövű igék). Az I. igecsoportban az **-ы-** [-ɨ-]-t célszerű a toldalék részének tekinteni. Az I. igecsoportban csak egyszótagú igék töve végződhet magánhangzóra, például **ю-** [ju-] 'iszik'.

Az igei toldalékok kétfélék: az egyik az I. igecsoportban valamilyen magánhangzóval kezdődik, de a II. igecsoportban magánhantgzó nélkül jelenik meg; másik csoportjuk a II. igecsoportba *l*-lel kezdődik, de ez az I. igecsoportban nem jelenik meg.

Melléknévi igenevek

- **Jelen idejű, folyamatos, aktív**: az I. igecsoportban a képzője**-ись**, II. csoportban **-сь** [-s̡] képző.

  мыныны [mɨnɨnɨ] – *мын**йсь** (mɨnis)* – 'menő'
  лыктыны [lɨktɨnɨ] – *лыкт**йсь** (lɨktis)* – 'jövő'
  юыны [juɨnɨ] – *ю**исьʼ** (juis)* – 'ivó'
  ужаны [uʒɑnɨ] – *ужа**сь** (uʒas)* – 'dolgozó'

- **Múlt idejű, befejezett**: az I. igecsoportban a képzője **-эм/-ем** [-em], a II. csoportban **-м** -m], melyek az ige csonka, magánhangzós tövéhez (II.), illetve a mássalhangzós tőhöz (I.) járulnak.

  мыныны [mɨnɨnɨ] – *мын**эм*** [mɨnem] – '(az el)ment' (barát)
  лыктыны [lɨktɨnɨ] – *лыкт**эм*** [lɨktem] – '(a meg)jött' (fizetés)
  юыны [juɨnɨ] – *ю**эм*** [juem] – '(a) ivott' (sör)
  ужаны [uʒɑnɨ] – *ужа**м*** [uʒɑm] – '(a le) dolgozott' (óra)

- **Jövő idejű (beálló)**: az I. igecsoportban a képzője az **-оно/-ёно** [-ono], a II. csoportban **-но** [-no], melyek az ige mássalhangzós tövéhez (I.), illetve a magánhangzós tőhöz (II.) járulnak.

  мыныны [mɨnɨnɨ] – *мын**оно*** [mɨnono] – 'menendő'
  лыктыны [lɨktɨnɨ] – *лыкт**оно*** [lɨktono] – 'jövendő'
  юыны [juɨnɨ] – *ю**оно*** [juono] – 'ivandó'
  ужаны [uʒɑnɨ] – *ужа**но*** [uʒɑno] – 'dolgozandó'

Határozói igenevek

A határozói igenévképzők ugyanúgy az ige magánhangzós tövéhez járulnak, ahogy a főnévi igenév.

- **-са** [-sa]:
  - Egyidejűséget vagy előidejűséget fejezhet ki:

    *кыдёке мыны**са** но öй вунэтй* [kɨdɒke mɨnɨsɑ no əj vuneti] – 'messzire elmen***ve*** sem felejtettem'
    *гуртэ берты**са** верасал* [gurte bertɨsɑ verɑsɑl] – 'a faluba visszatér***ve*** mondanám'

  - Egy másik igével az ige aspektusát módosíthatja, ahol a *-са* képzővel ellátott ige adja az alapjelentést, a másik ige pedig a cselekvés befejezettségét vagy folyamatosságát fejezi ki:

    *тросэз турын но пиcпу куар сиы**са** уло ини* [trosez turɨn no pispu kuɑr siɨsɑ ulo iɲi] – 'sokan csak füvet és levelet esznek (=é***ve*** élnek)'

  - A páros ige új jelentésű szintagmát képez:

    *пыжын уя**са** ветлйкузы* [pɨʒɨn ujɑsɑ vetlikuzɨ] – 'ahogy csónakáznak (=csónakban úsz***va*** járásukkor)'

- **-тэк** [-tek]:

  A **-са** [-sɑ] határozói igenév tagadó párja.

  кöшкемыт пилем кадь вуэ со висëн, вакытсэ юатэк [kəʃkemɨt piʎem kɑd̡ vue so visɒn, vɑkɨtse juɑ**tek**] – 'jön a betegség, idejét sem kérdez***ve***'

- **-ку** [-ku]:

  Egyidejűséget, illetve időtartamot fejezhet ki. Birtokos személyragokat kaphat.

  тазалыкез висьыку гинэ валало [tɑzɑlɨkez vis̡ɨku gine vɑlɑlo] – 'az egészséget csak betegség***kor*** értik meg'

- **-тозь** [-toz̡]:

  A cselekvés időbeli végpontját határozhatja meg. Ehhez is kapcsolódhat birtokos személyrag.

  *адзы**тозь** лыдзй* [ɑdʥɨtoz̡lɨdʥi] – 'olvastam, ***amíg*** láttam (=láttamig olvastam)'

- **мон** [-mon]:

Alakja megegyezik a lehetőséget kifejező melléknévi igenévvel. Ha ez az igenév a mondatban jelző vagy állítmány, akkor szófaja melléknévi igenév. Ha határozó, akkor határozói igenév.

> *милемлы туннэ улы**мон** нянмес сёт* [miʎemlɨ tunne ulɨmon ɲɑɲmes ʂɒt] – ’mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma (=nekünk ma élni ele***gendő***) kenyerünket add’

Igeragozás

Az udmurt nyelvben három mód létezik: kijelentő mód, feltételes mód és felszólító mód.

Az alábbiakban a **тодыны** [todɨnɨ] ’tudni’ (I. igecsoport) és az **ужаны** [uʒɑnɨ] ’dolgozni’ ige (II. igecsoport) ragozott formái alapján figyelhető meg az udmurt igeragozás alaktana. (A ’tud’ ige tárgyas, a ’dolgozik’ ige alanyi ragozású alakjai mutatják a magyar jelentést: mivel az udmurt nem különböztet meg tárgyas és alanyi ragozást ennek különösebb jelentősége nincs.)

Kijelentő mód

Jelen idő

A jelen idejű alakokban első és második személyben az **-(и)сько-** [-(i)ʂʞo-] szegmentum jelenik meg. Az I. igecsoportban az egyes szám harmadik személy ragja **-е**, a II. igecsoportban **-а**; a többes szám harmadik személy ragja **-(л)о** [(l)o].

Tagadás

Az ige tagadásakor ún. **tagadó segédigét** alkalmaz az udmurt nyelv. Ez egy személyenként és számonkét eltérő partikula, amely az ige személyjel nélküli ragozott tövével együtt képezi a tagadást. A tagadóige alakjai egyes számban **уг** [ug], **уд** [ud], **уг** [ug], többes számban **ум** [um], **уд** [ud], **уг** [ug]. Kopulát tartalmazó igék esetén a tagadás az **öвöл** [əvəl] ’nem’ tagadószóval történik:

> *Мон венгер* [mon venger] – ’Magyar vagyok.’
> *Мон венгер **öвöл*** [mon venger əvəl] – ’Nem vagyok magyar.’

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**тодйсько** [todiʂʞo]	’tudom’	**уг тодйськы** [ug todiʂʞɨ]	’nem tudom’
Egyes szám 2. személy	**тодйськод** [todiʂʞod]	’tudod’	*'уд тодйськы'* [ud todiʂʞɨ]	’nem tudod’
Egyes szám 3. személy	**тодэ** [tode]	’tudja’	**уг тоды** [ug todɨ]	’nem tudja’
Többes szám 1. személy	**тодйськом(ы)** [todiʂʞom(ɨ)]	’tudjuk’	**ум тодйське** [um todiʂʞe]	’nem tudjuk’
Többes szám 2. személy	**тодйськоды** [todiʂʞodɨ]	’tudjátok’	**уд тодйське** [ud todiʂʞe]	’nem tudjátok’
Többes szám 3. személy	**тодо** [todo]	’tudják’	**уг тодо** [ug todo]	’nem tudják’

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**ужасько** [uʒɑʂʞo]	’dolgozom’	**уг ужаськы** [ug uʒɑʂʞɨ]	’nem dolgozom’
Egyes szám 2. személy	**ужаськод** [uʒɑʂʞod]	’dolgozol’	**уд ужаськы** [ud uʒɑʂʞɨ]	’nem dolgozol’
Egyes szám 3. személy	**ужа** [uʒɑ]	’dolgozik’	**уг ужа** [ug uʒɑ]	’nem dolgozik’
Többes szám 1. személy	**ужаськом(ы)** [uʒɑʂʞom(ɨ)]	’dolgozunk’	**ум ужаське** [um uʒɑʂʞe]	’nem dolgozunk’
Többes szám 2. személy	**ужаськоды** [uʒɑʂʞodɨ]	’dolgoztok’	**уд ужаське** [ud uʒɑʂʞe]	’nem dolgoztok’
Többes szám 3. személy	**ужало** [uʒɑlo]	’dolgoznak’	**уг ужало** [ug uʒɑlo]	’nem dolgoznak’

Egyszerű múlt idő

Az egyszerű múlt idő jele az **-и-** [-i-], amihez a számnak és személynek megfelelő igei személyrag járul.

A tagadóige alakjai - eltérve a jelen idő tagadóige alakjaitól - egyes számban **öй** [əj], **öд** [əd], **öз** [əz], többes számban **öм** [əm], **öд** [əd], **öз** [əz].

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**тодӥ** [todi]	’tudtam’	**ӧй тоды** [əj todɨ]	’nem tudtam’
Egyes szám 2. személy	**тодӥд** [todid]	’tudtad’	**ӧд тоды** [əd todɨ]	’nem tudtad’
Egyes szám 3. személy	**тодӥз** [todiz]	’tudta’	**ӧз тоды** [əz todɨ]	’nem tudta’
Többes szám 1. személy	**тодӥм(ы)** [todim(ɨ)]	’tudtuk’	**ӧм тодэ** [əm tode]	’nem tudtuk’
Többes szám 2. személy	**тодӥды** [todidɨ]	’tudtátok’	**ӧд тодэ** [əd tode]	’nem tudtátok’
Többes szám 3. személy	**тодӥзы** [todizɨ]	’tudták’	**ӧз тодэ** [əz tode]	’nem tudták’

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**ужай** [uʒɑj]	’dolgoztam’	**ӧй ужа** [əj uʒɑ]	’nem dolgoztam’
Egyes szám 2. személy	**ужад** [uʒɑd]	’dolgoztál’	**ӧд ужа** [əd uʒɑ]	’nem dolgoztál’
Egyes szám 3. személy	**ужаз** [uʒɑz]	’dolgozott’	**ӧз ужа** [əz uʒɑ]	’nem dolgozott’
Többes szám 1. személy	**ужам(ы)** [uʒɑm(ɨ)]	’dolgoztunk’	**ӧм ужалэ** [əm uʒɑle]	’nem dolgoztunk’
Többes szám 2. személy	**ужады** [uʒɑdɨ]	’dolgoztatok’	**ӧд ужалэ** [əd uʒɑle]	’nem dolgoztatok’
Többes szám 3. személy	**ужазы** [uʒɑzɨ]	’dolgoztak’	**ӧз ужалэ** [əz uʒɑle]	’nem dolgoztak’

Befejezett múlt idő

Ez az igealak a befejezett melléknévi igenévből keletkezett, rendkívül sajátságos paradigmát alkot az udmurt irodalmi nyelvben. Kevertebb, mint a többi igeidő, sok elemet felhasználó ragozási sor található benne. A jelen idejű alakokban első és második személyben az **-(и)сько-** [-(i)sʝko-] szegmentum jelenik meg.

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**тодӥськем** [todisʝkem]	’tudtam’	**тодӥськымтэе** [todisʝkɨmteje]	’nem tudtam’
Egyes szám 2. személy	**тодэмед** [todemed]	’tudtad’	**тодымтэед** [todɨmtejed]	’nem tudtad’
Egyes szám 3. személy	**тодэм** [todem]	’tudta’	**тодымтэ** [todɨmte]	’nem tudta’
Többes szám 1. személy	**тодӥськеммы** [todisʝkemmɨ]	’tudtuk’	**тодӥськымтэмы** [todisʝkɨmtemɨ]	’nem tudtuk’
Többes szám 2. személy	**тодӥллямды** [todiʎːɑmdɨ]	’tudtátok’	**тодӥллямтеды** [todiʎːɑmtedɨ]	’nem tudtátok’
Többes szám 3. személy	**тодӥллям** [todiʎːɑm]	’tudták’	**тодӥллямтезы** [todiʎːɑmtezɨ]	’nem tudták’

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**ужаськем** [uʒɑsʝkem]	’dolgoztam’	**ужаськымтэе** [uʒɑsʝkɨmteje]	’nem dolgoztam’
Egyes szám 2. személy	**ужамед** [uʒɑmed]	’dolgoztál’	**ужамтэед** [uʒɑmtejed]	’nem dolgoztál’
Egyes szám 3. személy	**ужам** [uʒɑm]	’dolgozott’	**ужамтэ** [uʒɑmte]	’nem dolgozott’
Többes szám 1. személy	**ужаськеммы** [uʒɑsʝkemmɨ]	’dolgoztunk’	**ужаськымтэмы** [uʒɑsʝkɨmtemɨ]	’nem dolgoztunk’
Többes szám 2. személy	**ужаллямды** [uʒɑʎːɑmdɨ]	’dolgoztatok’	**ужаллямтеды** [uʒɑʎːɑmtedɨ]	’nem dolgoztatok’
Többes szám 3. személy	**ужаллям** [uʒɑʎːɑm]	’dolgoztak’	**ужаллямтезы** [uʒɑʎːɑmtezɨ]	’nem dolgoztak’

Létezik egy kisebb elterjedtségű, de sokkalta áttekinthetőbb paradigmája is, ez a **bavli nyelvjárásban** található meg.

Jövő idő

A jövő idejű állító alakokban mindig szerepel a **-(л)о-** [-(l)o-] szegmentum.

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**тодо** [todo]	’tudni fogom’	**уг тоды** [ug todɨ]	’nem fogom tudni’
Egyes szám 2. személy	**тодод** [todod]	’tudni fogod’	**уд тоды** [ud todɨ]	’nem fogod tudni’
Egyes szám 3. személy	**тодоз** [todoz]	’tudni fog’	**уз тоды** [uz todɨ]	’nem fogja tudni’
Többes szám 1. személy	**тодом(ы)** [todom(ɨ)]	’tudni fogjuk’	**ум тодэ** [um tode]	’nem fogjuk tudni’
Többes szám 2. személy	**тододы** [tododɨ]	’tudni fogjátok’	**уд тодэ** [ud tode]	’nem fogjátok tudni’
Többes szám 3. személy	**тодозы** [todozɨ]	’tudni fogják’	**уз тодэ** [uz tode]	’nem fogják tudni’

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**ужало** [uʒɑlo]	’dolgozni fogok’	**уг ужа** [ug uʒɑ]	’nem fogok dolgozni’
Egyes szám 2. személy	**ужалод** [uʒɑlod]	’dolgozni fogsz’	**уд ужа** [ud uʒɑ]	’nem fogsz dolgozni’
Egyes szám 3. személy	**ужалоз** [uʒɑloz]	’dolgozni fog’	**уз ужа** [uz uʒɑ]	’nem fog dolgozni’
Többes szám 1. személy	**ужаломы** [uʒɑlomɨ]	’dolgozni fogunk’	**ум ужалэ** [um uʒɑle]	’nem fogunk dolgozni’
Többes szám 2. személy	**ужалоды** [uʒɑlodɨ]	’dolgozni fogtok’	**уд ужалэ** [ud uʒɑle]	’nem fogtok dolgozni’
Többes szám 3. személy	**ужалозы** [uʒɑlozɨ]	’dolgozni fognak’	**уз ужалэ** [uz uʒɑle]	’nem fognak dolgozni’

Feltételes mód

A feltételes mód képzésére a **-сал-** [-sal-] jel szolgál. Az ige tövéhez kell illeszteni, majd a feltételes mód jele után a megfelelő igeragoz kell használni. Tagadáskor, az eddig időképzésektől eltérően, a tagadóige nem ragozódik, végig **ӧй** [əj] marad.

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**тодысал** [todɨsɑl]	’tudnám’	**ӧй тодысал** [əj todɨsɑl]	’nem tudnám’
Egyes szám 2. személy	**тодысалыд** [todɨsɑlɨd]	’tudnád’	**ӧй тодысалыд** [əj todɨsɑlɨd]	’nem tudnád’
Egyes szám 3. személy	**тодысалыз** [todɨsɑlɨz]	’tudná’	**ӧй тодысалыз** [əj todɨsɑlɨz]	’nem tudná’
Többes szám 1. személy	**тодысалмы** [todɨsɑlmɨ]	’tudnánk’	**ӧй тодысалмы** [əj todɨsɑlmɨ]	’nem tudnánk’
Többes szám 2. személy	**тодысалды** [todɨsɑldɨ]	’tudnátok’	**ӧй тодысалды** [əj todɨsɑldɨ]	’nem tudnátok’
Többes szám 3. személy	**тодысалзы** [todɨsɑlzɨ]	’tudnák’	**ӧй тодысалзы** [əj todɨsɑlzɨ]	’nem tudnák’

Szám/Személy	Állító ragozás	Magyarul	Tagadó ragozás	Magyarul
Egyes szám 1. személy	**ужасал** [uʒɑsɑl]	’dolgoznék’	**ӧй ужасал** [əj uʒɑsɑl]	’nem dolgoznék’
Egyes szám 2. személy	**ужасалыд** [uʒɑsɑlɨd]	’dolgoznál’	**ӧй ужасалыд** [əj uʒɑsɑlɨd]	’nem dolgoznál’
Egyes szám 3. személy	**ужасалыз** [uʒɑsɑlɨz]	’dolgozna’	**ӧй ужасалыз** [əj uʒɑsɑlɨz]	’nem dolgozna’
Többes szám 1. személy	**ужасалмы** [uʒɑsɑlmɨ]	’dolgoznánk’	**ӧй ужасалмы** [əj uʒɑsɑlmɨ]	’nem dolgoznánk’
Többes szám 2. személy	**ужасалды** [uʒɑsɑldɨ]	’dolgoznátok’	**ӧй ужасалды** [əj uʒɑsɑldɨ]	’nem dolgoznátok’
Többes szám 3. személy	**ужасалзы** [uʒɑsɑlzɨ]	’dolgoznának’	**ӧй ужасалзы** [əj uʒɑsɑlzɨ]	’nem dolgoznának’

Felszólító mód

Az udmurt igéknek felszólító módját általában egyes és többes szám második személyben használják. A végződés egyes számban **-(ы)** [-ɨ] (az I. ragozási típusban is elmaradhat), a többes számban **-(л)э** [-(l)e] (az I. ragozásban a szabályos **-э** [-e] mellett a rendhagyó **-элэ/-елэ** [-ele] is előfordul.) A tiltást mindkét esetben a képzett ige elé tett **эн** [en] szóval képezzük.

Főnévi igenév	Egyes szám 2. személy	Többes szám 2. személy	Egyes szám 2. személy tiltása	Többes szám 2. személy tiltása
мыныны [mɨnɨnɨ]	**мын(ы)** [mɨn(ɨ)]	**мынэ** [mɨne], **мынэлэ** [mɨnele]	*эн мын* [en mɨn]	**эн мынэ** [en mɨne]
’menni’	’menj’	’menjetek’	’ne menj’	’ne menjetek’
лыктыны [lɨktɨnɨ]	**лыкты** [lɨktɨ]	**лыктэ** [lɨkte], **лыктэлэ** [lɨktele]	**эн лыкты** [en lɨktɨ]	**эн лыктэ** [en lɨtke]
’jönni’	’gyere’	’gyertek’	’ne gyere’	’ne gyertek’
дасяны [dɑs̡ɑnɨ]	**дася** [dɑs̡ɑ]	**дасялэ** [dɑs̡ɑle]	**эн дася** [en dɑśɑ]	**эн дасялэ** [en dɑs̡ɑle]
’elkészíteni’	’készítsd el’	’készítsétek el’	’ne készítsd el’	’ne készítsétek el’

A felszólítást többes szám első személyben, ill. harmadik személyben a jövő idejű igelalk elé tett **мед** [med], a tiltást a **медаз** [medɑz] szócskával fejezik ki, például **мед дасялом** [med dɑs̡ɑlom] ’készítsünk’, **мед лыктоз** [med lɨktoz] ’jöjjön’, **медаз мынозы** [medɑz mɨnozɨ] ’ne menjenek’.

Mondattan

- Az udmurt nyelv szabad szórendű nyelv, de általánosságban az SOV sorrend érvényesül *(Subjectum – Objectum – Verbum / alany – tárgy – ige)*.

  Мон [Subj] удмурт сямен [Obj] вераськисько [Verb]. [mon udmurt s̡ɑmen verɑs̡kis̡ko] - Beszélek udmurtul.

- Az udmurt nem egyezteti a jelzőt és a jelzett szót, kivéve a melléknevek esetében:

  вашкала кар [vɑʃkɑlɑ kɑr] – *вашкала**эсь** каръёс* [vɑʃkɑlɑjes̡ kɑrjos] „régi város” – „régi városok”

- A **вань** [vɑɲ] kopula használata csak kihangsúlyozás esetén fordul általában elő.

  Со венгер но мон но венгер. [so venger no mon no venger] – Ő magyar **(van)** és én is magyar **vagyok**.

- A magyar *-e* kérdőpartikulához hasonló az udmurt ***-а***, amit mindig a kérdezett szó mögé kell tenni:

  Чай юод**-а**? [tɕɑj juod-ɑ] – Iszol teát?
  Чай**-а** юод? [tɕɑj-ɑ juod] – Teát iszol?

- A **ке** [ke] „ha” és a **шуыса** [ʃuɨsɑ] „hogy” mindig a tagmondat végére kerülnek:

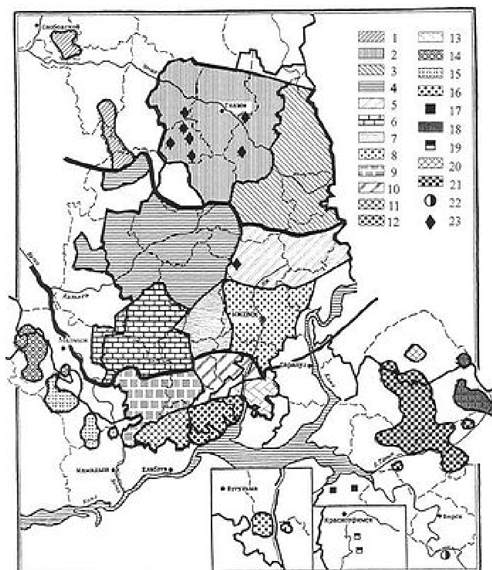
  *Мон удмурт адями луысал **ке**, аракые юысал*. [mon udmurt ɑd̡ɑmi luɨsal ke, ɑrɑkɨje juɨsɑl] – „Ha udmurt ember lennék, arakyt innék.”

  *Мон тодйсько, корка дась **шуыса***. [mon todis̡ko, korkɑ dɑs ʃuɨsɑ] – „Tudom, hogy a ház készen van.”

- A melléknév megelőzi a főnevet, mint minden más finnugor nyelvben.

Az udmurt nyelvjárások

Az udmurt nyelvnek számos nyelvjárása van.[12] A két legfontosabb változata az északi és déli. Külön kezelik a beszermán nyelvjárást, amelynek beszélői valójában eludmurtosodott tatárok. Ők az északi nyelvjárások területén élnek. A mellékelt térképen lévő nyelvjárások alább a térképen látható számokkal vannak jelölve.

Az udmurt nyelvjárások elhelyezkedése

Jellegzetességek

Az észak-udmurt nyelvjárásokban (É) palatális mássalhangzós környezetben általában megmarad az eredeti **-ы-** [-ɨ-], a dél-udmurt nyelvjárásokban (D) viszont *i*-vé palatalizálódott.

É **йуыс'ко** [juɨs̡ko] – D **йуис'ко** [juis̡ko] ’iszom’
É **пуныйэн** [punɨjen] – D **пунийэн** [punijen] ’kutyával’

Az elatívuszi és ergatívuszi alakokban, a folyamatos melléknévi igenév és a reflexív igeképzőjében található **-сь** [-s̡-] előtt továbbra is megmarad az **-ы-** (-y-):

É **гуртыс'** [gurtɨs̡] – D **гуртис'** [gurtis̡] ’faluból’
É **коркаыс'эн** [korkɑɨs̡en] – D **коркаис'эн** [korkɑis̡en] ’háztól’
É **дышэтыс'** [dɨʃetɨs̡] – D **дышэтис'** [dɨʃetis̡] ’tanító’
É **йуыс'ко** [juɨs̡ko] – D **йуис'ко** [juis̡ko] ’iszom valamit’

Az északi és a déli nyelvjárások a szókincsben is elkülönülnek néha. Az északi nyelvjárásokban orosz, míg a déliekben tatár eredetű jövevényszavak találhatók:

É **ул'ча** [uʎtɕɑ] – D **урам** [urɑm] – ’utca’
É **йаблок** [jɑblok] – D **улмо** [ulmo] – ’alma’
É **огрэч** [ogretɕ] – D **кыйар** [kɨjɑr] – ’uborka’

Akad azonban ellenpélda is:

É **пис'ай** [pis̡ɑj] – D **кочыш** [kotɕiʃ] – ’macska’

Az alábbi példában az északi alak belső keletkezésű (< **кон'ы дон** [koɲɨ don] – mai alak: **кон'ы дун** [koɲɨ dun] – 'mókus-ár'), a déli tatár eredetű:

É **кон'дон** [koɲdon] – D **укс'о** [uks̡ɒ] – ’pénz’

Az igeragozásban a következő eltérések lehetségesek:

Nyelvváltozat	**дышэтскыны [dɨʃetskɨnɨ] ’tanulni’**	**мынисько [mɨnis̡ko] ’megyek’**
Köznyelv	**дышэтскыны** [dɨʃetskɨnɨ]	**мынис'ко** [mɨnis̡ko]
Északi	**дышэтскыны** [dɨʃetskɨnɨ]	**мыныско** [mɨnɨsko]
Keleti	**дышэткыны** [dɨʃetkɨnɨ]	**мынко** [mɨnko]
Picsi Purga, Vavozs (K)	**дышэскыны** [dɨʃeskɨnɨ]	**мыско** [mɨsko]
Kirikmaszi (K)	**дышэчкыны** [dɨʃetɕkɨnɨ]	
Buj-tanipi Tatisli	**дышэтис'кыны** [dɨʃetis̡kɨnɨ]	
Kukmori	**дышэс'кыны** [dɨʃes̡kɨnɨ]	**мыс'ко** [mɨs̡ko]

Észak-udmurt nyelvjárások

Jar, Glaz, Balezino, Jukamen, Kez, Debesz, Egra, Krasznogorje járások területén, valamint a Kirovi Területen beszélt nyelvjárások:

- 1 – alsó-csepcai (Kirovi Terület)
- 2 – közép-csepcai (Jar, Glaz, Balezino, Jukamen járások)
- 3 – felső-csepcai (Kez, Egra, Debesz járások)

Az északi nyelvjárásokra jellemző, hogy a befejezett múlt idő egyik tagadását az **öвöл** [əvəl] tagadószóval hozzák létre, szemben az udmurt tagadóigével *(a tagadóigét lásd majd az igeragozásnál)*:

Мон öвöл мынис'кэм [Mon əvəl mɨnis̡kem] – „Én nem mentem”
Тон öвöл мынэмэд [Ton əvəl mɨnemed] – „Te nem mentél”
Соос öвöл мынил'л'ам [Soos əvəl mɨniʎʎɑm] – „Ők nem mentek”

Közép-udmurt nyelvjárások

Ezeket a nyelvjárásokat az Izs és a Kilmez folyók vidékén, Szelta, Sjumsi, Uva, Vavozs, valamint Kiznyer, Mozsga és Picsi Purga járások északi részén beszélik. Petir Voroncov udmurt nyelvész ezeket a nyelvjárásokat máshogy osztja fel, ő felső-izsi, kilmezmenti, alsó-nilgai, illetve uva–vavozsi nyelvjárásokról beszél. Ez utóbbi nyelvjárást Bibinur Zaguljajeva udmurt nyelvész további részekre osztja:

uvai tájszólások – az Uva, Kakmozs és az Inga folyók mentén
felső-valai tájszólások – a Vala folyó felső folyása mellett
középső-valai tájszólások – a Vala középső folyása mellett
alsó-valai tájszólások – a Vala alsó folyása mentén

A közép-udmurt nyelvjárásokban az északi és a déli nyelvjárási jelenségek együttesen fordulnak elő, nincs külön saját jellemzőjük.

- 4 – középnyugati nyelvjárás
- 5 – középkeleti nyelvjárás
- 6 – privali nyelvjárás
- 7 – nilgai nyelvjárás
- 8 – középső nyelvjárás

Dél-udmurt nyelvjárások

Kiznyer, Mozsga, Grah, Alnas, Picsi Purga, Kijasza járások területén beszélt nyelvjárások.

- 9 – kiznyeri és mozsgai nyelvjárás
- 10 – déli nyelvjárás

- 11 – grahi nyelvjárás
- 12 – alnasi nyelvjárás
- 13 – kirikmaszi nyelvjárás

Peremnyelvjárások

- 14 – sosmai nyelvjárás
- 15 – kukmori nyelvjárás
- 16 – bavli nyelvjárás (Délkelet-Tatárföld)
- 17 – taskicsi nyelvjárás[13]
- 18 – tatisli nyelvjárás
- 19 – krasznoufimszki nyelvjárás (Szverdlovszki Terület)
- 20 – sagirti nyelvjárás[13]
- 21 – buj-tanipi nyelvjárás
- 22 – kanli nyelvjárás

Beszermán nyelvjárás

- 23 – beszermán nyelvjárás

A beszermán nyelvjárást Udmurtia északi részén beszélik, maguk a beszermánok etnikailag különböznek az udmurtoktól. a 19. században még *csuvasokként* emlegették őket. A szakirodalom időnként önálló nyelvnek tekinti, mégis egy nyelvjárásként beszélhetünk erről a nyelvváltozatról.

Az udmurt nyelv története

Az udmurt nyelv az uráli nyelvcsaládon belül a finnugor ágba, azon belül is a finn-permi nyelvek közé tartozik, a komival és az egyesek által külön nyelvként számontartott komi-permjákkal együtt. Legközelebbi rokonnyelvétől a 8–9. században vált külön nyelvvé. A komik és az udmurtok képesek megérteni egymást, a két nyelv szókészletében mintegy 80%-os azonosság van,[14] és nyelvtanuk is eléggé hasonló felépítésű. A szabályos hangmegfelelések ismeretében a másik nyelvének megértése pedig még könnyebb.

Története során több nyelv hatott a fejlődésére, például a volgai bolgár, a tatár, a baskír, majd legvégül és leginkább az orosz.[15] Az udmurtok a tatárokkal és baskírokkal a 12–15. század között érintkezhettek először élénkebben, majd a 15. századtól kezdve volt kapcsolatuk az oroszokkal, így ezekre az időszakokra datálhatók a nagyobb számú kölcsönzések.

Ma az udmurt nyelv szókincsének 10–30%-át a jövevényszavak alkotják.[16]

Az első nyelvemlékek

а б в г д е ё ж ӝ з ӟ и і й ј к л ԓ м н
ӈ ԋ о ӧ п р с ҫ т ђ у ӱ ф х ц ч ш ш ъ
ы ь ѣ э ю я ѳ ѵ

A régi cirill betűs udmurt írás

Az udmurtok a 18. századig nem nagyon beszéltek oroszul. Ekkor az ortodox hittérítőknek kellett előbb megismerkedniük az ő nyelvükkel, hogy aztán megtéríthessék az udmurtokat és később megtanítsák nekik az orosz nyelvet. Ebből a korból valók az első nyelvemlékek is.

A legrégebbi udmurt nyelvemlékek a 18. századból származnak, bár már a 15. században is bukkantak fel udmurt szavak egyes orosz szövegekben. A legelső írott emlék egy vers volt, melyet II. Katalin orosz cárnő részére írtak, ez 1767-ből származik.[17] A korai nyelvemlékek közül a legjelentősebb Pucek–Grigorovics 1775-ben Kazánban megjelent *Nyelvtana*, valamint az első *Miatyánk*-fordítás. Az írásra már ekkor is a cirill ábécét használták; a hagyomány tud ugyan egy udmurt írásról is, de ennek tárgyi bizonyítékai nincsenek.[18]

Az udmurt nyelv a 19. században

Votják ábécéskönyv 1898-ból, Kazánban nyomtatva

Az első udmurt nyelvű könyv 1847-ből származik. Ezt az orosz nyelv cirill betűivel írták. Az 1870-es években Nyikolaj Iljminszkij megpróbálta a cirill betűket az udmurt (és még más Volga-vidéki nyelv, azaz mari, csuvas, tatár) hangrendszerhez igazítani. 1897-től a kazáni kiadóban ezzel a módosított írással adták ki az udmurt nyelvű könyveket,[19] egészen az 1918-as orosz írásreformig. A ma használt udmurt írás 1927-ben nyerte el végső formáját.

A 19. század második felében a magyar Munkácsi Bernát járt az udmurtok földjén és tanulmányozta, valamint három hónapig tartó nyelvjárásgyűjtő körútja után le is írta a nyelvüket, nyelvjárásaikat (*Votják nyelvmutatványok*. Ugor füzetek 5. Budapest, 1884. valamint *A votják nyelv szótára*. Budapest, 1890–1896.)[20].

Az udmurt nyelvújítás

Első szakasza

Az erősen eloroszosodott udmurt nyelvet a 20. század elején próbálták meg először megtisztítani az idegen elemektől. Az 1917-ben kezdődött első nyelvújítási hullám lelke Kuzebaj Gerd udmurt író volt. Egy 300 szavas listát tett közzé a *Kenyes* (Tanács) című udmurt folyóiratban. Érdekességként megemlíthető az a magyar

„ ***Котькыӵе кыл ас*** ”

vonatkozás, hogy a listán szerepelt a magyar „kérem” mondat is, amit az orosz megfelelője helyett ajánlott **кеерем** [keːrem] alakban. Ez a nyelvújítás az 1930-as évekig tartott, amikor Gerdet a szovjet rezsim elhurcolta és valószínűleg kivégeztette.

> ***интыяз чебер, жингрес. Дырыз дыръя котькыӵе кыл луэ узыр но сэзь, жингрес. Нош туннэзэ, зэмзэ ик, зэм удмурт кылэз туж Ӟеч тодэм тужгес дуно, тужгес кулэ та улонэз Ӝутын вылэ.*** - A maga helyén bármely nyelv szép és zengzetes. És minden nyelv gazdag lesz és élénken csengő, ha megérleli az idő. Eljött az idő, az igaz és letagadhatatlan, mikor az udmurt nyelv tudása mindennél fontosabb és szentebb.
>
> – Kuzebaj Gerd az Udmurt nyelv című versében

Második szakasza

Hosszas hallgatás után a nyelvújítás második szakasza az 1990-es években indult meg és még napjainkban is tart. Ennek tervezői többek között Mihail Atamanov, aki az udmurt nyelvű Újszövetség fordítója is, és Valentyin Kelmakovics Kelmakov, az Udmurt Állami Egyetem udmurt tanszékének vezetője. Ekkortájt azt a módszert alkalmazták, hogy az újságokban és folyóiratokban megpróbálták bevezetni az új szavakat és mellettük zárójelben feltüntették az orosz megfelelőiket. Ebben a szakaszban került sor a különböző terminológiai szókincsek megalkotására. Az új szavak alkotásánál igyekeztek népnyelvi szavakat a köznyelvbe bevonni vagy régen elfeledett szavakat visszahozni a köztudatba.

Párhuzamos szóhasználat

Napjainkban a nyelvújításnak is köszönhetően vannak új udmurt szavak, de él még a közhasználatban az orosz szó is, így egyszerre is fordulhatnak elő olyan szavak mint például (orosz) **врач** [vrɑtɕ] és az (udmurt) **эмъясь** [emjɑs̡] ’orvos’, vagy az (orosz) **город** [gorod] és az (udmurt) **кар** [kɑr] ’város’.

Az udmurt nyelv kutatása

Az udmurt nyelv kutatása a 18. század elején kezdődött, amikor megnőtt az érdeklődés a nyelvek hasonlóságának és különbözőségének vizsgálata iránt. Más, gyakorlati okok is növelték a kíváncsiságot az udmurt nyelv iránt: az ortodox egyház térnyerése és a birodalom eredményes kormányzása is szükségessé tette az udmurt nyelv behatóbb ismeretét. A 18. századi kutatók közül elsőként a svéd Philip Johan von Strahlenberg (1676–1747) publikált 29 udmurt szót a *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia* („Európa és Ázsia északi és keleti része” - 1730) című munkájában. Az 1730-as években Gerhardt Friedrich Müller (1705–1783) német tudós több száz csuvas, tatár, mari és még sok más nyelvű szó mellett udmurt szavakat gyűjtött össze, amelyeket *Sammlung Russischer Geschichte* („Az orosz történelem összefoglalása” - 1758) c. munkájában közölt. Expedíciójának volt tagja Johann Eberhard Fischer (1697–1771), az ő udmurt anyagát a *Sibirische Geschichte* („Szibéria történelme” - 1768) című munkájában publikálta. Van még néhány udmurt szó Pallas többnyelvű szótárában is (*Linguarum totius orbis comparativa* - 1787). Az 1770-es években egy Peter Falk nevű orvosprofesszor 19 udmurt szót gyűjtött össze, melyeket később, csak 1824-ben adtak közre. Ezeken kívül több kéziratban maradt udmurt szójegyzék létezik még. A 19. század elején a finn Anders Johan Sjögren (1794–1855) udmurt nyelvi anyagot gyűjtött, melyet a magyar Munkácsi Bernát és a finn Ferdinand Johann Wiedemann (1805–1887) dolgozott fel. Wiedemann kutatásai a 19. század második felének meghatározó kutatásai voltak. A rendelkezésre álló anyagok alapján próbált megbízható és pontos szótárat összeállítani és a nyelvjárásokat is megpróbálta bemutatni. A század 80-as éveiben a helyszínen gyűjtött többek között Max Buch, Borisz Gavrilov, V. Behtyerev, N. G. Pervucsin és I. N. Szmirnov. Közülök Gavrilov neve érdemel említést 1880-as nyelvjárási szógyűjteménye miatt. 1878-ban a finn Torsten Aminoff járt és gyűjtött az udmurtoknál anyagot. A század végén a magyar Munkácsi Bernát tanulmányozta az udmurt nyelvet. Ő többször járt az udmurtoknál. 1891-ben a finn Yrjö Wichmann (1868–1932) jutott el hozzájuk, a külföldi kutatók közül Munkácsi mellett ő a másik nagy név. Egyik nagy műve a *Wotjakische Chrestomathie mit Glossar* („Votják chrestomathia szószedettel” - 1901).

A világháború, pontosabban 1917 után a finn és magyar nyelvészeknek nem volt lehetőségük eljutni az udmurtokhoz. A terepmunkát innentől az udmurt kutatók végezték. A 20. század második felében a külföldiek dolgát megnehezítette még az a tény is, hogy Udmurtia el volt zárva az idegenek elől, mivel területén jelentős fegyvergyártás folyt.[21] Az utazási lehetőségek csak az 1990-es évek elején nyíltak meg újra a kutatók előtt. Akkor érkezett Izsevszkbe Kozmács István, majd később Tóth Szilárd, akik az Udmurt Állami Egyetem magyar lektorai voltak. A magyar kutatók közül a piliscsabai Csúcs Sándor és a pesti Salánki Zsuzsa neve említendő még meg.

Az udmurtok között a nyelv kutatói közül kiemelkedik Kuzebaj Gerd (1898–1941), aki írói munkássága mellett leginkább nyelvújítóként hatott az udmurtra, valamint Gennagyij Dmitrijevics Kraszilnyikov (1928–1975) író. Megemlítendők még Valentyin Kelmakovics Kelmakov (1942–), a helyi egyetem udmurt nyelvi tanszékének vezetője, a fiatalon elhunyt Petir Voroncov, valamint Ivan Tarakanov (1928–2015) és Mihail Gavrilovics Atamanov (1945–), aki az udmurt nyelv kutatása mellett nyelvújítóként is tevékenykedik.

Az udmurt és a magyar közötti nyelvrokonság

Az udmurt és a magyar nyelv szókészletét tekintve az *Uráli etimológiai szótár* (UEW) **259 szó**t tart közös eredetűnek, függetlenül attól, hogy a hasonlóság mennyire látható. A *Magyar szókészlet finnugor elemei* (MSzFE) pedig **261 szó**t említ.

Az alapszókincsből

Udmurt	Magyar
ву [vu]	’víz’
ки [ki]	’kéz’
сю [ʂɥ]	’száz’
суй [suj]	’ujj’
сул [sul]	’öl’
сэп [sep]	’epe’
ма [mɑ], **мар** [mɑr]	’mi?’
кин [kin]	’ki?’
ньöл [ɲəl]	’nyíl’
пель [peʎ]	’fül’
пи [pi]	’fiú’
пу [pu]	’fa’
пал [pɑl]	’fél (oldal)’
пилем [piʎem]	’felhő, felleg’
вир [vir]	’vér’
вöй [vəj]	’vaj’
кык [kɨk]	’két, kettő’
куинь [kwiɲ]	’három’
ньыль [ɲɨʎ]	’négy’
вить [viʈ]	’öt’
куать [kwaʈ]	’hat’
кöй [kəj]	’háj’
кöт [kət]	’has’
кöня [kəɲɑ]	’hány (mennyi)’
кузь [kuʒʲ]	’hosszú’
кызь [kɨʒʲ]	’húsz’
лул [lul]	’lélek’
сюлэм [ʂɥlem]	’szív’
отын [otɨn]	’ott(an)’
тылы [tɨlɨ]	’(madár)toll’
тол [tol]	’tél’
лапег [lɑpeg]	’lapos’
кунул [kunul]	’hónalj’
улэ [ule]	’alá’
уй [uj]	’éj’
йö [jə}	’jég’
син [ʂʝn]	’szem’
мöля '[məʎɑ]	’mell’
ньылыны [ɲɨlɨnɨ]	’nyelni’
луыны [luɨnɨ]	’lenni’
сылыны [sɨlɨnɨ]	’állni’
кылыны [kɨlɨnɨ]	’hallani’
кулыны [kulɨnɨ]	’(meg)halni’
кулэ [kule]	’kell’
мыныны [mɨnɨnɨ]	’menni’
тодыны [todɨnɨ]	’tudni’
улыны [ulɨnɨ]	’élni’
усьыны [uʂʝɨnɨ]	’esni’
удныны [udɨnɨ]	’itatni’ (vö. magyar 'adni')

пуныны [punɨnɨ]	'fonni'
вурыны [vurɨnɨ]	'varrni'
курыны [kurɨnɨ]	'kérni'
юыны [juɨnɨ]	'inni'
куяны [kujɑnɨ]	'hányni'

A rokonnyelvi szavakon túl hasonlóságot eredményeznek a két nyelv között a jövevényszavak, melyek a két nyelv a különvált, saját életében, külön-külön is átvett a szláv és török népektől. A magyar nyelv 233 honfoglalás előtti török jövevényszóval rendelkezik, míg az udmurtban 150–200 bolgár–török jövevényszót tartanak számon. A közösen átvett jövevényszavak között olyanok vannak, mint például a *sarló* (udm. **сюрло** [sʲurlo]), *béka* (udm. **бака** [baka]) vagy a „bátor" (udm. **батыр** [batɨr] 'hős').

Az udmurt nyelv helyzete ma

Az udmurt nyelv a 20. században – az erős oroszosító politika miatt – leginkább falusi nyelvvé, „konyhanyelvvé" vált, bár néha a fővárosban is lehet udmurt beszédet hallani. Az 1960-as években a fővárosi boltok és szolgáltató egységek feliratai még kétnyelvűek voltak, az 1980-as évek végére egyetlen udmurt nyelvű táblát sem lehetett találni. Az udmurt nyelv jövőjét erősen veszélyezteti az a tény, hogy főleg a fiatalok körében romlott az udmurtul tudók aránya. Ennek a helyzetnek a megváltoztatására Udmurtia kormánya sem törekszik: udmurtul főképp csak az alsó tagozaton lehet tanulni, felső tagozaton az udmurt már csak mint egy tanulható tantárgy szerepel. Mindezek ellenére történnek próbálkozások egy nemzeti elit kiképzésére, az Udmurt Állami Egyetemen lehet udmurt nyelven és udmurt nyelvet tanulni, valamint, ami azért a kormány tevékenységét illeti, az udmurt nyelv az alkotmány 9. §-ában közöltek szerint rögzített állami státusszal rendelkezik. Kozmács István meglátásában úgy tűnik, hogy az értelmiség számára az udmurt nyelv csak az ún. magas kultúra (szépirodalom, népköltészet) tolmácsolására hivatott, a máshol tömegesen kiadott ponyvák, képregények, és hasonló irodalmi alkotások kiadására nem gondolnak.[22] Tisztán udmurt iskolák csak a falvakban vannak, a városokban egyáltalán nincsenek.[23]

Egy orosz-udmurt kétnyelvű felirat Izsevszkben

2013 novemberében jelent meg udmurt nyelven a Biblia.[24]

Udmurt sajtó

Rendszeresen, heti három alkalommal megjelenő udmurt nyelvű újság az **Удмурт дунне** [udmurt duɲːe] „Udmurt világ" (13-20 000-es példányszám). Udmurt nyelvű ifjúsági magazin a (néhány ezer példányszámú) **Инвожо** [invoʒo], valamint gyerekeknek a havonta megjelenő **Кижили** '[kiʒili] „Csillag" és a hetente kétszer megjelenő **Ӟеч бур** [ʥeʨ bur] „Jó napot" (korábbi nevén ***Дась лу*** [dasʲlu] „Légy kész"). Irodalmi folyóirat a **Кенеш** [keɲeʃ] „Tanács" (3000-es példányszám), valamint 1991 óta tanárok számára a 2500 példányszámmal megjelenő **Вордскем кыл** [Vordskem kɨl] „Anyanyelv".[25] Ezek a legfőbb udmurt nyelven megjelenő sajtótermékek. Néhány városnak és járásnak van saját udmurt vagy kétnyelvű lapja is.

Izsevszkben működik az egyetlen udmurt könyvkiadó, az *Udmurtia*. Nem adnak ki sok könyvet, és nehéz is hozzájutni egy-egy udmurt nyelvű könyvhöz a könyvesboltokban.[26] Az írott sajtó mellett létezik udmurt nyelvű rádió- és tv-adás is, melyeknek azonban nem jelentős a műsorideje. A televízióban gyakorlatilag esténként 10-15 perces hírműsorra futja, időnként pedig zenés összeállítások láthatók. A rádióban is hasonló gondokkal küszködnek.

Példaszöveg

Udmurt:

Шебештьен Марталэсь нимзэ удмурт калык пöлын Ӵем уд кылы. Со сярысь öжытгес верасько Ӟучъёс но, азвесь куараез быдэс дуннелы тодмо ке но. Та венгер кырӟась нылкышно зэмос калык кырӟанлэсь мур пуштроссэ выльысь усьтӥз, вашкала дунне шöдонэз туала адямиос доры вуттӥз, туннэ нуналлы кулэ луись кариз. Мадьяр калык - кылзэ-бурзэ дунъясь, ортчем сюрессэ, йылолъёссэ тодаз возись калык. Асьмелы трослы дышетсконо вылэм та батыр Ӵыжы-выжыосмылэсь.

0:00 / 0:00

Az alábbi példaszöveg egy udmurt egyetemista, *Olga Ignatyeva* által felolvasva

IPA-átírás:

[ʃebeʃtʲen martalesʲɲimze udmurt kalɨk pʌlɨn ʧem ud kɨlɨ. so sʲarɨsʲʌʒɨtges verasʲko ʥutɕjos no, azvesʲkβaraʲez bɨdes duɲːelɨ todmo ke no. Ta venger kɨrʥasʲnɨlkɨʃno zemos kalɨk kɨrʥanlesʲmur puʃtrosːe vɨʎɨsʲusʲtiz, vaʃkala duɲːe ʃʌdonez tβala adʲamijos dorɨ vutːiz, tunne nunalːɨ kule luisʲkariz. madʲar kalɨk - kɨlze-burze dunjasʲ, ortʨem sʲuresːe, jɨloljosːe todaz vozʲisʲkalɨk. asʲmelɨ troslɨ dɨʃetskono vɨlem ta batɨr ʧɨʒɨ-vɨʒɨosmɨlesʲ]

Magyarul:

Sebestyén Márta neve az udmurt nép körében nem nagyon ismert. Róla még az oroszok is keveset beszélnek, pedig gyönyörű hangja az egész világon ismert. Ez a magyar énekesnő a valódi népdalok mély értelmezését világította meg, a régi világ érzése a mai emberekhez is eljutott, élővé tette a ma számára. A rosszat és jót megbecsülő magyar nép a múlt útjait, hagyományait és emlékezetét megőrző nép. Magunk sokat tanulhatunk ettől a bátor rokonnéptől.

(Forrás: Udmurt dunnye (http://www.udmdunne.ru/articles/art1273.html))

Kapcsolódó szócikkek

- Az udmurt nyelv Swadesh-listája
- Udmurt himnusz

Külső hivatkozások

- Az udmurt nyelv mai helyzete *(Salánki Zsuzsa írása)* (http://mnyfi.elte.hu/finnugor/salankitezisek.htm)
- Honlap az udmurt nyelvről (https://web.archive.org/web/20060505110735/http://home.udmnet.ru/udmurt_kyl/)
- Udmurtologia honlap *(oroszul)* (http://www.udmurt.info/udmurt/)
- Az udmurt ábécé és a kiejtése (http://www.omniglot.com/writing/udmurt.htm)
- Oroszország kisebbségi nyelvei - az udmurt nyelv (http://www.peoples.org.ru/eng_udmurt.html)
- Udmurt-orosz szószedet (https://web.archive.org/web/20070702170234/http://home.udmnet.ru/udmurt_kyl/kylluket/)
- Az ***Udmurt dunnye*** honlapja (http://www.udmdunne.ru)
- http://finnotka.nytud.hu – udmurt–{magyar, finn, orosz, angol} szótárak

Források

- Kozmács István: ***Udmurt nyelvkönyv***. Jate Press, Szeged, 2002. ISBN 963-482-572-9
- Kozmács István: ***Udmurt-magyar szótár***. Savaria University Press, Szombathely, 2002. ISBN 963-9438-10-3
- Kozmács István: ***Az udmurt (votják) nyelv alapjai***. Budapesti Finnugor Füzetek 16., Budapest, 2001 ISBN 963-463-481-8
- V. Kelmakov és S. Hännikäinen: ***Udmurtin kielioppia ja harjoituksia***. SUS, Helsinki, 1999. ISBN 952-5150-34-8
- Csúcs Sándor: ***Chrestomathia Votiacica***. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. ISBN 963-18-1531-5
- Csúcs Sándor: ***A votják nyelv orosz jövevényszavai***. NyK 1970 (72), 323-362.
- Kiss Antal: ***Hasonlóságok a magyar és az udmurt nyelv között***. In.:Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére. Folia Uralica Debreciensis 8. Debrecen-Jyväskylä, 2001. ISSN 0239-1953
- Csepregi Márta (szerk.): ***Finnugor kalauz***. Panoráma, 1998, 91–112. ISBN 963-243-813-2
- ***Бюллетень No. 1.*** Республиканская термино-орфографическая комиссия по удмуртскому языку при Председателе Государственного Совета Удмуртской Республики, Ижкар, 1998.
- А. Ф. Шутов: ***Туала удмурт кыл - Каронсям***. Ижкар, 2003. ISBN 5-7029-0046-4
- И. В. Тараканов: ***Туала удмурт кыл - Нимвоштос***. Ижкар, 2003. ISBN 5-7029-0047-2
- А. А. Алашеева: ***Туала удмурт кыл - Сямкыл***. Ижкар, 2003. ISBN 5-7029-0045-6
- Ф. А. Ганиева: ***Татарско-русский словарь***. Татарское Книжное Из-во, Казань. 2002 ISBN 5-298-01233-7

Hivatkozások

1. www.ethnologue.com (http://www.ethnologue.com/language/udm)
2. Úgy, ahogyan az albán, a bolgár, a görög és a román nyelv is egy nyelvszövetséghez tartozik, a balkánihoz. Ilyenkor azonos nyelvi jelenségek fordulnak elő mindegyik vagy a legtöbb nyelvben, rokonságtól függetlenül. Ilyen lehet a balkáni nyelvszövetségben a végartikulus, azaz a főnevek *után* ragasztott határozott névelő.
3. Az Európa élő nyelveinek listája alapján (https://en.wikipedia.org/wiki/Alphabetic_list_of_living_languages_in_Europe) - utánaszámolva - az udmurt pontosan az **52.** a több mint 100 nyelv között.
4. Endangered languages in Europe: report (http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html)
5. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_01.xls
6. http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_05.xls
7. *Az udmurtok* (https://web.archive.org/web/20080926114007/http://fu.nytud.hu/kn/nepek/nepudm.htm). [2008. szeptember 26-i dátummal az eredetiből (http://fu.nytud.hu/kn/nepek/nepudm.htm) archiválva]. (Hozzáférés: 2008. július 29.)
8. *Az udmurtok története* (https://web.archive.org/web/20090120083739/http://ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/egyestort/udmurt/udmurt.htm#). [2009. január 20-i dátummal az eredetiből (http://ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/egyestort/udmurt/udmurt.htm#) archiválva]. (Hozzáférés: 2008. július 29.)
9. Valójában a magyar nyelvjárási zárt ë-re hasonlít, csupán a szó utolsó szótagjában áll kötelebb a köznyelvi magyar e-hez
10. Az esetragok elnevezései a szakirodalomban bevett terminusok. Természetesen sem ezek, sem a hozzávetőleges magyar jelentések nem tükrözhetik az esetek pontos használati körét.
11. Ez az általánosabban használt változat.
12. Карта удмуртских диалектов (http://udmurt.info/library/nasibullin/dialects.htm)
13. Voroncov említi
14. Adat: Salánki Zsuzsa: *Udmurtföldi benyomások*. In.: Finnugor kalauz
15. http://mnyfi.elte.hu/finnugor/salankitezisek.htm
16. en:Udmurt language#Lexicon
17. Language and literature - Udmurt (http://www.everyculture.com/Russia-Eurasia-China/Udmurt-Language-and-Literature.html)
18. Kozmács István: Az udmurt (votják) nyelv alapjai. Budapest, 2001. 3. old.
19. ru:Удмуртская письменность
20. http://real-eod.mtak.hu/8140/
21. Izsevszkben a XIX. sz. eleje óta folyik fegyvergyártás, ld. a szócikket
22. Kozmács István: *Az udmurtok - Udmurtia*. In.: Finnugor kalauz.
23. *Archivált másolat* (https://web.archive.org/web/20060715103412/http://ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/holhanyan/pusztay.rtf#). [2006. július 15-i dátummal az eredetiből (http://ludens.elte.hu/~briseis/finnugor/holhanyan/pusztay.rtf#) archiválva]. (Hozzáférés: 2008. július 29.)
24. Először jelent meg udmurt nyelven a Biblia (http://inforadio.hu/hirek/kultura/hir-599263) Archiválva (https://web.archive.org/web/20131202230042/http://inforadio.hu/hirek/kultura/hir-599263) 2013. december 2-i dátummal a Wayback Machine-ben – InfoRádió, 2013. november 25.
25. Adatok: Kozmács István: *Az udmurtok - Udmurtia*. In.: Finnugor kalauz
26. Kozmács István: *Az udmurtok - Udmurtia*. In.: Finnugor kalauz